

Оксана БАРИЧ

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ ІДЕЙ ЛІТЕРАТУРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Важливим структурним компонентом сучасної системи освіти є творче наповнення процесу навчання з метою розвитку творчих здібностей особистості учня, оскільки креативна особистість має більше можливостей до самовираження, продукування нестандартних ідей, підвищення рівня власної значущості та свободи, створення матеріальних та духовних цінностей. У структурі методів для оптимізації означеного процесу розвитку творчих здібностей особистості учня, власне ми акцентуємо увагу на учнях молодшого шкільного віку, виділяють різноманітні психолого-педагогічні підходи. Проаналізувавши розроблені способи реалізації творчого потенціалу особистості молодшого шкільного віку, ми вирішили акцентувати увагу на інтегративному підході, який, за нашим переконанням, має ґрунтуватися на інтеракції історико-педагогічних підходів та основних тенденцій сучасної педагогічної інновації. У цьому зв'язку ми вважаємо за необхідне розглянути в зазначеному контексті творчу спадщину В.О.Сухомлинського, оскільки вона володіє характеристиками, необхідними для нас у процесі розробки методів та підходів розв'язання проблеми розвитку творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку, що й визначає її актуальність в умовах реформування сучасної системи освіти, особливо її початкової ланки.

Значний внесок у вивчення наукового доробку В.О.Сухомлинського зробили вітчизняні вчені: М.Я. Антоненко, Л.С. Бондар, Т.Г. Будняк, В.А. Василенко, М.М. Дубінка, І.А. Зязюн, В.П. Корнієв, В.Г. Кузь, А.М. Луцюк, В.М. Мадзігон, Л.М. Масол, В.Г. Редько, Є.Г. Родчанін, Я.А. Розенберг, О.Я. Савченко, Г.М. Сагач, О.В. Сухомлинська, Г.В. Сухорукова, З.М. Шевців, М.Д. Ярмаченко. Власне ж проблема творчості, розвитку творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку має своє розкриття в працях багатьох дослідників, зокрема: К.П.Фролова, І.А.Барташнікова, О.О.Барташнікова, Г.С. Костюк, В.Ф.Чучуков, Л.П.Масюта, Г.Л.Бондаренко, М.В.Явоненко. Загалом, інтегративний аспект проблеми розвитку творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку, який будується на визначальній єдності морального та креативного компонента, причому моральність має системоутворюючу, спрямовуючу роль окремо не розглядався і, за нашим переконанням, заслуговує на увагу та детальнішого дослідження.

Метою дослідження є наукова розробка і дослідницько-експериментальне випробування комплексу логічних і послідовно пов'язаних між собою індивідуально орієнтованих моделей, що утворюють принципово нову інтегративну систему розвитку творчих здібностей особистості молодшого школяра на засадах педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

Окреслюючи основні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей та творчості загалом в історико-філософському контексті, маємо акцентувати увагу на тому, що творчість у поглядах античних мислителів розглядається у двох формах: як дещо божественне – акт народження (творіння) космосу і як людське мистецтво, ремесло. На думку античних мислителів, творчість має вираження, подібне до наслідування, копіювання природи і відповідно не може бути не пов'язаною з предметно-практичною діяльністю. За трактуванням іншої концепції творчість – прерогатива Бога як творця всього живого, адже кожен крок і маніпуляція, навіть креативного наповнення підпорядкована волі Творця. Уже у творах Платона стверджується, що справжнє покликання душі полягає у "спілкуванні з божественним, чистим і єдиноподібним. Скорбота, радість та інші тілесні і психічні потяги прив'язують душу до більш низьких рівнів людського існування, а тому не дозволяють душі виявити притаманний їй трансцендентний вимір [6, 14]. Зазначене твердження маємо трактувати як, з одного боку, тяжіння до творчості як до божественного, високого, а з другого – "творчість у чистій сорочці", тобто абстраговано від емоцій, вражень, специфіки організації духовної, моральної сфери особистості молодшого школяра. Відповідно маємо висловити свою незгоду з тим, що людина з розвиненою морально-духовною сферою деградує, особливо характерним для нашого суспільства є брак людяності, емпатійності. На підтвердження зазначеного припущення маємо акцентувати увагу на поглядах Є.Маланюка щодо проблеми взаємозв'язку моральності та творчості, а він вважає, що творчість має містити "духовий" елемент, тобто духовність, моральність є складовим компонентом творчості [7, 4]. Маємо наголошувати на взаємозв'язку та взаємовпливі таких категорій, як "творчість" і "моральність" у процесі роботи з художнім текстом. Адже неможливо стимулювати творчі сили дитини без попередньої зацікавленості в матеріалі, з яким працює вихованець. Емпатійне ставлення до прочитаного, співчуття, виявлені до героя художнього тексту, чи радість, породжена щасливим розв'язанням подій, стимулює бажання творити – бажання передати почуття від прочитаного словом та фарбами.

Правомірність висловлених положень має практичне підтвердження, яке було отримано внаслідок апробації розробленого нами експериментального посібника, що являє собою добірку оповідань В.О. Сухомлинського. Незважаючи на високий рівень зацікавленості компонентами проблеми нашого дослідження, аналіз окремих напрацювань учених довів, що саме проблемі формування моральних якостей у процесі творчості молодших школярів не приділено належної уваги. Пошук альтернативних способів розв'язання завдань, що виникають у контексті окресленої проблеми, спонукав нас до створення авторського дидактичного експериментального посібника для позакласного читання, робота з яким сприяє діагностуванню стану розвитку морально-етичної сфери молодшого школяра та впливає на її подальший розвиток, що має важливе значення в контексті формування гармонійно розвиненої особистості. Специфікою цього посібника є те, що діти мають можливість висловити письмово свої думки, враження від прочитаного, вдосконалити вміння, знаходити головну думку твору, а також ілюструвати самостійно книгу. Як уже згадувалося раніше, посібник складається з оповідань В.О. Сухомлинського, переважна більшість яких залишилася за межами запланованої програмою матеріалу. В умовах експерименту були учні 1–4-х класів. Ми ставили за мету визначити, як відібрані нами оповідання сприймаються дітьми. Особливістю роботи є те, що думки, враження від прочитаного мали висловлювати учні Павлівської школи. Ці ж оповідання були запропоновані для роботи учням Чернігівської школи №25, яка займається практичним впровадженням ідей В.О. Сухомлинського.

Загальновідомим є факт, що головним компонентом навчального процесу школи має бути вільна творчість вчителя, яка ґрунтується на педагогічній інтуїції. Подібну думку знаходимо і в творчому доробку Ю.Ревая, який вважає, що основною метою нової школи має бути розвиток особистості, котрий буде здійснюватися лише тоді, коли розвиватимуться індивідуальні здібності дитини [5, 147]. Черпати матеріал для творчих завдань учитель повинен з "дитячої душі". У своїй праці "О наукованню граматики и правописа" педагог закликає: "Даймо свободну течву дитячому роздумовуванню і дитячій винаходчивости"[10, 4–5].

Науковець М. Явоненко наголошує на важливості літературної творчості, необхідності цього виду творчості загалом і для нашого дослідження, зокрема, пояснюється унікальною роллю мовлення у життєдіяльності окремої людини й людства в цілому. У педагогічному аспекті важливим є те, що літературна творча діяльність сприяє вихованню емоційно-ціннісного ставлення до світу як особистісної характеристики, котра передбачає здатність людини бути співпричетною до духовного світу іншого, а це імпонує суті нашого дослідження. Літературна творчість у дитинстві виступає не як самоціль, а передусім як засіб духовно-творчого розвитку, як важлива умова всебічного гармонійного розвитку особистості [17, 18].

Безумовно, педагогічна система В. Сухомлинського ґрунтується на потребах та можливостях дитини, її унікальності. Ми практично керувалися згаданим положенням і в цьому зв'язку формували завдання, які мали б сприяти виявленню та збагаченню, розвитку креативного потенціалу та індивідуального морального досвіду особистості молодшого шкільного віку. Нами було визначено завданням пояснити зміст, розуміння прочитаного, висловити особисте ставлення до нього, для цього до кожного з оповідань було складено певні запитання. Одним з головних завдань був порівняльний аналіз робіт учнів Павлівської та Чернігівської школи з метою виявлення впливу Школи Радості, створеної видатним ученим, на сучасних учнів Павліша та впливу педагогічних ідей і його спадщини на учнів Чернігівської школи №25.

Моральне виховання підростаючого покоління як складова процесу гармонійного розвитку особистості дитини цілком залежить від впливу, який чинить оточення дитини. Необхідними характеристиками для актуалізації, активізації та розвитку індивідуального морального досвіду дітей мають оповідання В.О.Сухомлинського, оскільки оперують такими необхідними морально-етичними категоріями, як відповідальність, чуйність, гідність, вдячність, працелюбність тощо, вдало розкритих в актуальних, цікавих за сюжетом оповіданнях. Розглянемо отримані результати на прикладі аналізу роботи дітей над експериментальним посібником для позакласного читання:

Оповідання "Говорити без дозволу не можна" пов'язане як зі шкільною тематикою, так і зі спілкуванням у системі "людина-природа".

До нього було складено запитання:

- Що тебе вразило в оповіданні?
- Чи траплялося з тобою щось подібне?
- Яка головна думка оповідання?

Враження від прочитаного учнів Павлівської та Чернігівської школи №25 дещо різняться. Це видно з прикладів:

"Найбільше в цьому оповіданні мене вразила поведінка Василька. Замість того, щоб

"В оповідання мене вразило те, що хлопчик неухважно поведився на уроках. Але він мені

слухати вчительку, він під час уроків відволікається на сторонні речі, дивиться у вікно" (Павло М., 4-В кл., м. Чернігів).

сподобався своєю любов'ю до кошенятка, цікавістю до усього" (Олена Р., 4-А кл., с. Павлиш).

Олену дивує недисциплінованість Василька (неуважно поводить на уроках), але їй імпонує допитливість хлопчика, його захоплення природою (сподобався своєю любов'ю до кошенятка, цікавістю до всього). Павло не розуміє поведінку Василька на уроці (відволікається, дивиться у вікно). Спільним є те, що діти не підтримують недисциплінованість хлопчика, але учні з Павлиша орієнтуються на позитивний бік – любов головного героя до природи, що пояснюється більш тісним зв'язком сільських дітей з природою.

Наступне запитання теж було сприйняте відповідно по-різному:

"Зі мною теж траплялося таке. Ми з подругою сиділи на уроці. Я щось сказала їй. Вчителька почула це і зробила зауваження. Завтра все повторилося. Вчителька взяла щоденник, але зауваження не записала. Ми зрозуміли, що розмовляти на уроці не можна" (Марина Н., 3-А кл., м. Чернігів).

"Так, я врятував мале цуценя" (Андрій Ц., 3-Б кл., с. Павлиш).

Відчувається вплив Школи Радості на Андрія, оскільки він орієнтується на взаємодію з природою. Схоже, що Марина проводить більше часу в класі, оскільки кваліфікує випадок з Васильком як типове порушення дисципліни – у цьому й виявляється відмінність в осмисленні цього питання учнями з Павлиша та Чернігівської школи №25. Спільних рис під час аналізу виявити не вдалося.

Діти зробили такі висновки з прочитаного:

"На мою думку, автор оповідання пояснює нам, що в класі треба дотримуватися певних норм поведінки. Не можна порушувати тишу, заважати іншим працювати" (Юлія К., 3-Г кл., м. Чернігів).

"Головна думка оповідання в тому, що необхідно бути стриманим на уроці, щоб не заважати іншим. Але для порятунку кошеняти або в інших крайніх випадках можна без дозволу звернутися до вчителя і попросити про допомогу" (Руслан Б., 3-А кл., с. Павлиш).

Одержані висновки підтверджують висловлене раніше припущення з приводу того, що для міських дітей частіше постає проблема спілкування в класі, а для сільських – за його межами, хоча певну роль спілкуванню в класі відведено також.

Узагальнюючи порівняння робіт учнів, можемо сказати, що помітний вплив на павлиських школярів справляють традиції Школи Радості, закладені ще В.О. Сухомлинським, які підтримують і розвивають його однодумці з метою виховання дитячих душ високоморальними, відкритими до впливів зовнішнього світу, багатими на емоції, толерантними, емпатійними. Власне атмосфера Школи Радості має позитивний вплив на розвиток сприйнятливості до краси природи, світоглядних нюансів оточуючих. Потяг до прекрасного, чарівного, до казки виявляється і в оформленні обкладинок книг, їхніх назвах. Роботи учнів школи №25 не менш цікаві вже з огляду на те, що школа працює на основі ідей педагогічної парадигми В.О. Сухомлинського, твори якого є близькими для цих учнів теж, підтвердженням цього є цікаві й змістовні відповіді, оригінальні ілюстрації.

У цілому В.О. Сухомлинський очима дітей – це світ цікавих образів, нетипових подій, ситуацій, які потребують детального осмислення, аналізу на основі власного досвіду. Часова межа між добою, у яку жив і творив видатний вчений-педагог, і сьогоднішнім – це не прірва, а сходинка, котра сприяє моральному зростанню сучасного підростаючого покоління, вираженню творчого потенціалу дітей, розвитку творчих здібностей, на яку, сподіваємось, стали вищими діти, що мали можливість глибше проникнути у світ, створений директором Павлиської школи.

Як уже говорилося, спосіб виявлення почуттів, емоцій, думок та переживань є досить індивідуальним. Саме тому наш дидактичний посібник містив окремі запитання, які давали можливість ілюстративно зобразити свої враження від прочитаного.

До оповідання "Тільки живий красивий" було підібрано таке запитання:

Що б тобі хотілося намалювати, прочитавши це оповідання? Намалюй будь ласка.

Варто виділити дві специфічні роботи – Михайло К. (4-б кл., с. Павлиш) та Марія Д. (4-Д кл., м. Чернігів).

Михайлик свій малюнок – хлопчик, який тримає сачок (перекреслений) над метеликом, який пурхає над квітами в полі, супроводив написом: "Діти, бережіть природу!" Це надає малюнку вигляду плаката. Автор наступної роботи, Марія Д. зображає оригінальне порівняння – метелик, приколений до листа паперу (відчутна статика), та метелик, який вільно літає (динаміка), даючи можливість порівняти й зробити свої висновки. Всі інші роботи учнів Чернігівської школи №25 типові – метелик над квіткою. Подібні малюнки є і в книгах павлиських учнів, але, крім цього, є й інша група малюнків – двоперсонажні: хлопчик, який ловить метелика в полі чи лісі.

Оповідання "Чого синичка плаче?" містить таке запитання:

Який би малюнок ти придумав до цього оповідання?

Ілюстрації, виконані дітьми, видзначаються динамікою, експресією, символічністю. Як от робота Михайла К. (4-Б кл., с. Павлиш), у якій, щоб показати, що синичка плаче, хлопчик малює сльози, які крапають з очей пташки. Нетипово на це запитання відповідає Ілона Є. (4-А кл., с. Павлиш) (решта учнів виконали роботу практично), дії учениці пояснюються тим, що дівчинка віддає перевагу мовленнєвим засобам вираження образів. До комбінування – коментованого малювання – поєднання мовленнєвих та зображальних засобів при відповіді на це запитання вдалися як учні Павлиської школи (Юлія С., 4-А кл.), так і школи №25 (Настя Л., 4-з кл., Юля В., 3-В кл., Валерія Л., 4-Д кл.).

Наступне оповідання "Як носили півника продавати". Запитання-завдання:

Який би ти малюнок намалював до цього оповідання?

З малюнків помітно, що діти вбачають головного героя оповідання в півникові. Для учнів Павлиської школи характерним є зображення кульмінаційного моменту "звільнення півника" як засобами образотворчого мистецтва, так і словесними: "Я б намалювала міст через річку. Біля нього лежить бабуся і куняє. Навкруги зеленіє травичка, квітнуть квіти, над ними літають барвисті метелики. Біля річки ростуть верби, полощуть свої віти у воді. Біля дороги зеленіють кучеряві клени. А по дорозі біжить півник, якого з кошачки випустив Юрко. Хлопчик задоволено дивиться йому вслід і радісно посміхається" (Ілона Є., 4-А кл., с. Павлиш). Для учнів школи №25 характерним є зображення півника самого або біля дому. Малюнки супроводжує такий словесний коментар: "Я б намалювала як Панько клює пшоно" (Інна В., 4-В кл.).

До оповідання "Скляний чоловічок" було підібрано таке завдання:

Яким ти уявляєш скляного чоловічка? Намалюй.

Цікавим є ілюстративний аспект цього твору: в основному діти зображають скляного чоловічка безвідносно до героя – у вигляді гнома, робота тощо; блакитного, сірого кольору, різнокольорового, але є специфічні роботи, на яких варто зробити акцент. Так, з роботи Юлі К. (3-Г кл., м. Чернігів) видно, що скляного чоловічка вона зображає як власну совість, оскільки намалювала дівчинку. Роботи Юлії С. (4-А кл., с. Павлиш) та Олени Р. (4-А кл., с. Павлиш) демонструють зв'язок скляного чоловічка з головним персонажем – дівчатка малюють двох хлопчиків – одного в кольорі, а іншого – "прозорим" (сірим).

Оповідання "Як Федько робив уроки". Запитання:

Яку ілюстрацію ти зробив би до цього оповідання?

Ілюстративне оформлення робіт в основному однопланове – зображення хлопчика, який вчить уроки або почервонів. Двоперсонажним є словесне малювання: "Намалювала б Федька, як він почервонів, і тата, який би дивився на Федькові оцінки" (Юлія С., 4-А кл., с. Павлиш). "Як батько похвалив сина" (Марина Н., 3-Д кл., м. Чернігів). "До цього оповідання я б намалювала Федькову кімнату, в ній стоять стіл і стілець. На столі зошит, підручник, ручка, олівець і лінійка. Біля столу батько гладить сина по голівці" (Ілона Є., 4-А кл., с. Павлиш).

Ми зупинилися на описі малюнків саме до цих оповідань, оскільки вважаємо їх найбільш оригінальними, наповненими специфічним змістом. Загалом, ілюстративний аспект поданий ширше учнями Павлиської школи. Хоча й учні школи №25 теж оригінально впоралися з цим завданням.

Безперечно, малювання є ігровим видом творчості, образотворчою модифікацією гри з усіма властивими їй рисами: вживанням і перенесенням у ситуацію, наслідувальним характером. Дитина створює інший світ, у якому вона повний володар речей, подій, ситуацій. Проте малювання, безумовно, виходить за межі ігрових визначень. Якщо змістом малюнка є гра, його форма – естетичне освоєння дійсності, вираження та розвиток творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку. Це вираження відбувається у нерозривному зв'язку з осмисленням подій, ситуацій, емоційно-оціночного ставлення до персонажів оповідань, аналіз вчинків, прогнозування наслідків ситуації, що склалася на основі індивідуального морального досвіду дитини. Тут ігровий та естетичний момент майже повністю зливаються. Цій меті слугує й естетичне оформлення малюнка. Орієнтуючись на естетичний розвиток, ми робимо ще один крок до гармонійного розвитку дитини.

Нерідко ми, дорослі, вчителі, вигадуючи завдання для дітей, не замислюємося над тим, чи абсолютно вони задоволені роботою, яку виконували, чи, можливо, вбачають у ній певні недоліки. Адже діти завжди мають свою думку з кожного приводу, але не завжди мають можливість її висловити. Саме для того, щоб творче завдання, яке виконували учні, ґрунтувалося на співпраці, співрозумінні, призначене прикінцеве слово, орієнтоване на діалог з дитиною. Школярі пишуть нібито рецензію на дидактичний посібник. На жаль, жоден учень Чернігівської школи №25 не взяв участі в написанні "рецензії", на відміну від Павлівських школярів, які, навпаки, жваво зреагували.

З відгуків дітей робимо висновки, що із оповіданнями та казками В.О. Сухомлинського вони знайомилися ще в дитячому садку, активно обговорюють їх на уроках мислення, позакласного читання, етики, громадянської освіти. Ось які враження викликала робота з посібником:

" Мені було цікаво працювати з цією збіркою, читаючи оповідання та малюючи ілюстрації. Я ніби проживав життя разом з героями цих казок. Вчився доброти" (Андрій Ц., 3-Б кл.).

"Працювати було дуже цікаво. Адже, читаючи і обмірковуючи кожне оповідання, ненавмисно вдаємося до особистої критики. А це дуже корисно" (Руслан Б., 3-А кл.).

"Мені дуже сподобалось відповідати на запитання. Висловлювати свою думку. Я теж багато над чим задумувалася, коли прочитала оповідання Василя Олександровича. Адже він умів так описати деякі ситуації із життя, що навіть хочеться плакати" (Олена С., 4-Б кл.).

"З цією книжечкою мені було працювати цікаво. Сподобалось малювати ілюстрації, давати відповіді на запитання, ставити себе на місце головних героїв і давати їм поради. Я б хотіла, щоб таких книжечок було побільше" (Олена Р., 4-А кл.).

Серед недоліків збірки опитувані виділили лише один – пов'язаний із змістовим наповненням оповідань: "Мені не сподобалося те, як хлопчик приколов метелика великою шпилькою, а ще не сподобалося, що Мишко не бачив, чого синичка плаче. Не сподобалося, що Михайлик поліз на дерево і у мами посивіла волосина..." (Юлія С., 4-А кл.).

Одержані результати дослідження дають нам змогу стверджувати правомірність висловленого раніше припущення стосовно інтегративної єдності понять "творчість" та "моральність". Можемо зробити такі висновки:

1. Проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів має ґрунтуватися на синтезі історико-педагогічного, психологічного мислення та тенденцій розвитку й реформування освіти – педагогічної інноватики.

2. Підготовлений нами експериментальний посібник знайшов емоційний відгук у серцях дітей, позитивно вплинув на збагачення морального досвіду.

3. Педагогічна парадигма В.О. Сухомлинського володіє необхідними характеристиками для розвитку творчих здібностей та збагачення індивідуального морального досвіду учнів початкової школи.

4. Моральність є вектором вираження творчого потенціалу особистості, рушієм розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Маємо рекомендувати використання технології розвитку творчих здібностей особистості молодшого шкільного віку засобами художньої творчості на основі інтеграції текстового матеріалу з морально-етичним наповненням, методів образотворчого мистецтва та словотворчості в практику роботи початкової школи.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Державна національна програма „Освіта”. Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 28–43.
3. Закон України „Про освіту”. – Х.: КСИЛОН, 2002. – 35 с.
4. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Право, 2001. – 47 с.
5. Баяновська М. Роль Юліана Ревая у розвитку освіти в Закарпатті у 20–30-і роки ХХ ст. // Науковий збірник товариства "Просвіта" в Ужгороді. Річник IV (XVIII). Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 60-річчю Карпатської України. – Ужгород: "Два кольори", 2000. – С.145–148.
6. Лях В. Трансцендентний вимір людського буття // Філософія Історія Політологія К.: "Генеза". – 1(4), 1996. – С. 14–24.
7. Маланок Є. Творчість і національність // Основа: Часопис. – К., 1994. – № 27 (5). – С. 3–14.
8. Павленко О.В. Проекційна функція художнього твору в системі формування емпатійного потенціалу молодшого школяра в контексті педагогічної парадигми С.Ф. Русової // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 47. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2007. – № 47. – С. 138–141.
9. Павленко О.В. Проекція моральності на процес творчості молодших школярів // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 38. Серія: Педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – № 38. – С. 85–89.
10. Ревай Ю. О научованню граматики и правописа // Учитель. – 1927. – Річн. V. – Ч. 1–2. – С. 4–5.

11. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. – К.: Радянська школа – 1976.
12. Сухомлинський В.О. На нашій совісті людина // Вибрані твори в 5 томах. – К.: Радянська школа. – 1977. – С. 203–217.
13. Сухомлинський В.О. Народження добра. – К.: Радянська школа, 1979. – С. 217–223.
14. Цікаве літературознавство // К.П. Фролова. – К.: Освіта, 1991. – 192 с.
15. Чучуков В.Ф., Масюта Л.П. Учити творчо мислити // Рідна школа 1993, №9. – С.43–44.
16. Явоненко М.В. Система творчих завдань міжпредметного характеру як засіб розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Інститут педагогіки АПН України – Київ, 2007.

Тетяна БАШИНСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА СІЛЬСЬКОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Ідеалом сьогодення є людина не тільки освічена, але й здатна до самоорганізації, самореалізації своїх потенційних можливостей, природних задатків. Нові підходи до організації навчально-виховного процесу в сільській місцевості зумовлюють необхідність створення реальних умов для доступності до якісної освіти дітей, що там проживають. Особистісна орієнтація освітнього процесу актуалізувала ідею розвивального навчання. Тому виникає потреба в дослідженні педагогічних умов формування розвивального середовища початкової школи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості.

Зазначимо, що розвивальне середовище ми розглядаємо як “спеціально змодельовані місце й умови, що мають розвивальну спрямованість; як багатомірний соціальний простір, що забезпечує різноманітні варіанти вибору оптимальної траєкторії розвитку й дорослішання особистості відповідно до індивідуальних особливостей її фізичного, соматичного, психічного, психологічного – духовно-морального і соціального здоров'я, що дає змогу: дітям – самовизначатися в різноманітних видах діяльності й у взаємодії з різними співтовариствами; педагогам – створювати умови для соціалізації дітей у широкому соціальному й культурному контексті; батькам – брати участь у створенні (як замовникам) широкого діапазону освітніх послуг; організаторам та управлінцям – ухвалювати управлінські рішення з орієнтацією на різноманітність освітніх інтересів і умов” [9, 25].

Розвивальне середовище в нашому розумінні є відкритою системою, природовідповідною до життєвого ритму дитини й до його внутрішньої психологічної організації, яка забезпечує оптимальні умови для розвитку активної, самостійної й самодостатньої особистості.

Вихідним положенням для розроблення розвивальних освітніх систем стала гіпотеза Л.С.Виготського про динаміку співвідношень процесів навчання й розвитку, сутність якої полягає у тому, що дитина в процесі навчання, тобто в процесі спілкування й співробітництва з дорослими та однолітками, може досягти більшого, ніж те, що входить у межі її можливостей. Дещо нове дитина може зробити сама після того, як вона це робила разом з іншими. Таким чином, “... те навчання є добрим, яке забігає вперед розвитку” [1, 386].

У різних розвивальних освітніх системах, при загальній орієнтації на зазначене положення Виготського робилися різні акценти на основні фактори розвитку.

Теорія розвивального навчання й розроблений на її основі обширний навчально-методичний матеріал становлять основу системи навчання Ельконіна – Давидова, відповідно до якої “змістом розвивального початкового навчання є теоретичні знання, методом – організація спільної навчальної діяльності молодших школярів (і насамперед організація розв'язання ними навчальних завдань), продуктом розвитку – головні психічні новоутворення, притаманні молодшому шкільному віку” [2, 384]. У зазначеній теорії особлива увага приділяється також проблемі формування школяра як суб'єкта навчальної діяльності.

Л.В. Занков основою психічного розвитку молодших школярів уважає нові способи організації процесу навчання [3]. Організоване під його керівництвом експериментальне навчання мало комплексний характер, створювалося на основі системи психодідактичних принципів: навчання на високому рівні складності; провідна роль теоретичних знань; високі темпи вивчення матеріалу; усвідомлення школярами процесу учіння; систематична робота над розвитком усіх учнів.

Проблемі вільного виховання та розвитку особистості в спеціально організованому середовищі присвячені наукові праці зарубіжних учених (М.Монтессорі, Р.Штайнр, С.Френе, Р.Кузіне, Г.Цукерман, Ш.О.Амонашвілі). Серед вітчизняних діячів особливе значення має педагогічна творчість В.О.Сухомлинського.